

عصمت با بادی: | بنایی که ماند، بنیانگذاری که رفت

عصمت با بادی *: «میرزا تقی خان امیرکبیر» پیش از رسیدن به صدارت و در جریان مسافرت خود به روسیه در سال 1244 هجری قمری - 1828 میلادی از مدارس جدید شهرهای تفلیس، مسکو، پترزبورگ و برخی از کارخانه‌ها و مؤسسات فنی و علمی روسیه بازدید کرد و بشدت تحت تأثیر این پیشرفته‌ها قرار گرفت. در کنار این، سفر به امپراطوری عثمانی و بازدید از مدارس طایفه و عسکریه که در لوای تنظیمات تأسیس شده بودند و آگاهی از تأسیس دارالفنون عثمانی در سال 1265 هجری قمری - 1848 میلادی و از سوی دیگر مکاتبات و ارتباط منظم با «مصطفی رشید پاشا» صدراعظم اصلاح‌طلب عثمانی و همچنین مطالعه شرح حال مؤسسات آموزشی اروپا و آشنایی با ایرانیان تحصیلکرده در این ممالک، او را با عقب ماندگی ایران و همچنین نیاز کشور به نیروهای متخصص بویژه در شاخه‌های علمی و نظامی آشنا ساخت.

پس از آنکه امیرکبیر در ۲۲ ذی‌قعدة ۱۲۶۴ هجری قمری به صدارت «ناصرالدین شاه» منصوب شد، اقدام به ایجاد مدرسه‌ای نوین در تهران به سبک مدارس اروپایی کرد. شکست سنگین در جنگ‌های ایران و روس، از سال ۱۲۱۸ تا ۱۲۲۸ هجری قمری - 1803 تا 1813 میلادی ضعف عملکرد مستشاران خارجی در ایران و کاستی‌های ناشی از آن و محدودیت‌های مربوط به اعزام شاگردان به اروپا که پیش از آن توسط «میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی» و «حاج میرزا آقاسی» تجربه شده بود نیز زمینه تأسیس یک مرکز نوین آموزشی را تقویت می‌کرد.

اولین سنگ بنای ساختمان دارالفنون ایران در سال ۱۲۶۶ هجری قمری در شمال شرقی ارک سلطنتی حد فاصل خیابان‌های ناصریه (ناصرخسرو) و الماسیه (باب همایون) که پیش از آن محل مشق سربازان بود گذارده شد. نقشه بنا را «میرزا رضا مهندس باشی» از روی نقشه سربازخانه و

عمارت «وولیچ» انگلستان تهیه و با معماری «محمد تقی خان معمارباشی» در اواخر 1267 هجری قمری، ساختمان قسمت شرقی ساخته و بقیه بنا که دربرگیرنده پنجاه اتاق بود، یک سال بعد از افتتاح مدرسه در سال 1269 به پایان رسید.

عنوان دارالفنون در واقع ترجمه تحت اللفظی پلی تکنیک polytechnic است. امیرکبیر پیش از پایان ساخت مدرسه «موسیو جان داوود» مترجم وزارت خارجه را در سال ۱۲۶۷ برای استخدام معلم به اتریش فرستاد و او هفت معلم به نام‌های موسیو بارن گومنز (معلم پیاده)، موسیو کرزیز (معلم توپخانه)، موسیو زاتی (معلم مهندس)، موسیو نمیرو (معلم سواره نظام)، موسیو دکتر پولاک (معلم اطبا و جراحان)، موسیو چارنوطا (معلم معدنچی) و موسیو فوکاتی (معلم دواساز) را استخدام کرد. دلیل روی آوردن امیرکبیر به اتریشی‌ها این بود که تصمیم داشت هم از انگلیس، روسیه و فرانسه که در امور ایران دخالت داشتند فاصله بگیرد و هم اینکه معلمان را از امور سیاسی دور نگه دارد. دو روز پس از عزل میرزاتقی خان امیرکبیر و نصب «میرزا آقاخان نوری» به صدراعظمی ایران، معلمان اتریشی در 18 محرم 1268 وارد طهران شدند. اما صدراعظم جدید تصمیم گرفت با پرداخت غرامت به معلمان آنها را به اتریش بازگرداند و معلمان ایتالیایی جای ایشان را گرفتند.

شعبه فنون نظامی دارالفنون هشت ماه قبل از افتتاح رسمی و شش ماه پیش از عزل امیرکبیر افتتاح شد و بقیه شعب نیز در روز یکشنبه پنجم ربیع الاول سال 1268 هجری قمری - 6 دی 1230 هجری شمسی، یعنی سیزده روز پیش از قتل امیرکبیر با حضور ناصرالدین شاه، آقاخان نوری، گروهی از دانشمندان و معلمان ایرانی و اروپایی با سی نفر محصل، شامل تمام شعب علوم آن دوران یا به اصطلاح امروزی جمیع واکسینه‌ها از قبیل: پیاده نظام، سواره نظام و سایر امور نظامی، طب، داروسازی، معدن شناسی و مهندسی به ریاست «میرزا محمدعلیخان» وزیر امور خارجه وقت و با بودجه دولت و مالیات ولایات تویسرکان و ملایر گشایش یافت.

مدرسه را از آن جهت دارالفنون نامیدند که قرار شد هر فنی در آن آموزش داده شود. در آغاز شاهزادگان و فرزندان رجال دولتی در دارالفنون تحصیل می‌کردند و به هر یک از آنان اتاق مخصوص داده شد اما بعدها فرزندان مردم عادی به استثنای یهودیان حق تحصیل در دارالفنون را یافتند ولی دختران همچنان از تحصیل در دارالفنون محروم بودند. سن دانش‌آموزان هنگام ورود به این مدرسه 14 تا 16

سال بود و مدت تحصیل در آن ابتدا هفت سال سپس به پنج سال و در نهایت به چهار سال تنزل یافت. تدریس در مدرسه از ساعت هشت تا سه بعداز ظهر بود و دانش آموختگان ناهار را در مدرسه به صورت رایگان صرف می کردند.

با وجود آنکه بسیاری از معلمان این مدرسه ایتالیایی و چند نفر اتریشی بودند اما به سبب فقدان مترجم زبان های ایتالیایی و اتریشی و وجود مترجمان فرانسوی بسیار، آموزش به زبان فرانسه صورت می گرفت و از این طریق بود که زبان فرانسه نزدیک به هشتاد سال زبان رسمی آموزش در مدارس ایران شد. از دارالفنون می توان به عنوان نخستین مؤسسه پزشکی ایران نیز نام برد زیرا طب و طبابت نخستین بار در این مدرسه به صورت علمی آموزش داده شد. ترجمه آثار اروپایی در دارالفنون یکی از عوامل مؤثر در ترویج تمدن جدید اروپا بود. تاریخ ناپلئون پناپارت اثر «لارنس لکهارت» سه تفنگدار و کنت مونت کریستو اثر «الکساندر دوما» و نیز آثاری در زمینه ریاضیات، فیزیک، هندسه و تشریح از نخستین آثار اروپایی ترجمه شده در دارالفنون است. ناصرالدین شاه به سبب علاقه ای که به دارالفنون داشت از این مدرسه حمایت کرد اما بعدها به سبب همکاری بعضی از دانش آموزان با فراموشخانه «میرزا ملکم خان» و القای این تفکر از سوی درباریان که افکار ضد سلطنت در این مدرسه ترویج می شود بتدریج به دارالفنون بی اعتنا شد. هراس وی به اندازه ای بود که دستور داد کتاب تلماک اثر «فرانسوا فنلون» را که به آیین کشورداری و پادشاهی اشارتی داشت پس از ترجمه و چاپ در زیرزمین دارالفنون انبار کنند تا بپوسد. دارالفنون که با بی توجهی شاه و درباریان تا حدودی جایگاه خود را از دست داده بود، بار دیگر در زمان مظفرالدین شاه رونق خود را بازیافت زیرا وی در مسافرت های خود به اروپا از بعضی معلمان برای تدریس رشته پزشکی و ریاضی به ایران دعوت کرد. دانش آموزان این مدرسه بعدها در جریان جنبش مشروطه خواهی در کنار سایر مشروطه طلبان قرار گرفتند اما موقعیت دارالفنون به حد دبیرستانی ساده تنزل یافت ولی تأثیری که این مدرسه بر پیشرفت و ترقی علوم جدید در ایران گذاشت غیر قابل انکار است.

منابع:

آدمیت، فریدون، امیرکبیر و ایران، تهران، خوارزمی، 1348
نجم آبادی، محمود، افتتاح دارالفنون ایران، سالنامه امید ایران،
ص 233 الی 238

یغمایی، اقبال، مدرسه دارالفنون، تهران، سروا، 1376

* دانشجوی دکترای تاریخ